

Det 161-åriga demilitariserade Åland i ljuset av det 100-åriga Finland

S amttidigt som Finland firar sitt 100-års jubileum har Åland hunnit vara demilitariserat i 161 år. Det var efter Krimkriget år 1856 som Storbritannien, Frankrike och Ryssland bestämde att Åland skulle demilitariseras. Åland hade varit en del av Ryssland sedan 1809 efter att Sverige blev tvunget att överlämna både Finland och Åland till Ryssland efter förlusten i 1808–09 års krig. Det var Storbritannien och Frankrike som krävde att Åland skulle demilitariseras, vilket fick starkt understöd av Sverige, även om Sverige inte ville ge upp sin neutralitet och delta i fredsförhandlingarna. Ryssland som var krigets förlorare godkände därmed demilitariseringen, vilket innebar att de inte behövde bevaka Östersjön lika aktivt som tidigare och istället kunde rikta fokus mot andra ställen i världen. Målet med fredsförhandlingarna var att stabilisera läget i Östersjön genom att förhindra att Åland skulle kunna bli ett militärt hot.

Ryssland befäste Åland under första världskriget och det fanns även tyska, svenska och finska trupper på öarna. Här bör noteras att Rysslands avsikt var att endast tillfälligt befästa Åland och att Storbritannien, Frankrike eller Sverige inte motsatte sig detta. Dessa befästningar förstördes efter kriget. Redan ett år efter Finlands självständighetsförklaring år 1917 utbröt ett inbördeskrig och det var tämligen oklart ifall den finska självständigheten hade möjligheter att bestå. Mot denna bakgrund ansåg ålänningarna att det skulle vara bäst att återförenas med Sverige i och med det gemensamma språket och de nära relationerna till Sverige. Finland som inte ville överlämna Åland till Sverige, erbjöd ålänningarna självstyre. Ålänningarna var inte det minsta intresserade av självstyre och det blev istället det nyligen grundade Nationernas Förbunds uppgift att lösa tvisten. Nationernas Förbund beslöt att Åland skulle förbli en del av Finland, men skulle erhålla självstyre och att ett lagstadgat skydd av det svenska språket skulle inrättas. Därtill bekräftades Ålands demilitariserade ställning, vilken ytterligare kompletterades med neutralisering. Neutraliseringen innebär att Åland under krigstid varken får användas direkt eller indirekt för krigsoperationer

Det var sammanlagt 10 parter som undertecknade Nationernas Förbunds demilitariseringskonvention år 1921. De undertecknande länderna inkluderade Östersjöns kuststater Finland, Sverige, Estland, Lettland, Polen, Danmark och Tyskland samt den tidens europeiska stormakter, Storbritannien, Frankrike och Italien. Vid denna tidpunkt var Sovjetunionen inte en godkänd medlem i Nationernas Förbund på grund av den kaotiska situationen i landet. Sovjetunionen undertecknade därmed inte 1921 års avtal, men avtalet från år 1856, som de hade undertecknat, förblev i kraft. Om Ålands ställning skulle bli hotad, fick Finland rätten att be om stöd från Nationernas Förbund och från konventionens undertecknare. Dessutom hade Finland speciella rättigheter och obligationer visavi Ålandsöarna, till exempel kunde Finland minera det demilitariserade området i krigstid.

”Även om Ålands demilitarisering emellanåt kritiseras ur ett försvarsperspektiv så är det från ett folkrättsperspektiv ytterst viktigt för Finland att vidhålla sina folkrättsliga förpliktelser.”

Under andra världskriget blev dessa paragrafer aktuella. Finland befäste Åland och informerade undertecknarna av 1921 års konvention, vilka inte framförde några protester. Finland och Sverige planerade också ett gemensamt avtal för att försvara Åland men detta förverkligades inte. Istället slöt Finland år 1940 ett bilateralt avtal med Sovjetunionen om Ålands demilitarisering, där Finland förbinder sig att inte utlämna Åland till andra försvarsmakters förfogande. Dessutom fick Sovjetunionen rätt att inrätta ett konsulat i Mariehamn för att bevaka demilitariseringen. Konsulatet är verksamt än idag.

Efter andra världskriget bekräftades Ålands ställning i fredsavtalet i Paris ”enligt status quo”, vilket kan tolkas som att det inbegriper alla de tre tidigare avtalen. Under kalla kriget var Ålands ställning stabil, men på 1990-talet diskuterades ändringar i demilitariseringsavtalet i militära kretsar. Denna kritik nådde dock inte den politiska nivån, utan i stället har Finland bekräftat Ålands ställning i olika sammanhang. År 1992 förnyade Finland det bilaterala avtalet med Ryssland och Ålands ”särställning enligt folkrätten” var även nämnt i Finlands anslutningsavtal till den Europeiska unionen år 1995.

När EU:s säkerhets- och försvarspolitik diskuterades i slutet av 1990-talet, väcktes frågan vad det skulle innebära för Åland. Efter det misslyckade grundlagsavtalet för EU trädde det ersättande Lissabonfördraget i kraft år 2009. I fördraget konstateras att det så kallade Ålandsprotokollet i det finska anslutnings-

avtalet fortsättningsvis ska gälla. Dessutom gjorde Finlands representation en unilateral deklARATION under ett möte i de ständiga representanternas kommitté (COREPER) där man konstaterar att EU:s säkerhets- och försvarspolitik inte har någon inverkan på Ålands demilitarisering och neutralisering. Enligt Lissabonfördraget måste medlemsstaterna hjälpa varandra om en stat utsätts för en terrorattack, naturkatastrof eller katastrof orsakad av människor eller av ett väpnat angrepp. Frankrike aktiverade den så kallad biståndsklausulen efter terrorattacken i Paris i november 2015 och tillsammans med alla andra medlemsstater lovade Finland att hjälpa och gav Frankrike stöd i en krishanteringsoperation. Dessa artiklar kan även Finland aktivera om Ålands ställning blir hotad.

Även om Ålands demilitarisering emellanåt kritiserar ur ett försvarsperspektiv så är det från ett folkrättsperspektiv ytterst viktigt för Finland att vidhålla sina folkrättsliga förpliktelser. Finland betonar folkrättens betydelse i sin utrikespolitik och det skulle inte hjälpa Finlands rykte eller förutsebarheten i internationella relationer om de egna förpliktelserna ifrågasattes. I regeringens senaste redogörelser om Finlands utrikes- och säkerhetspolitik samt om försvarspolitik verkar det finnas en samsyn om att säkerhetsläget i Östersjöregionen (och Europa) har försämrats (VNS 6/2016, s. 13). Regeringen konstaterar vidare att det skärpta säkerhetsläget i Östersjöområdet har konsekvenser för Finland (VNS 3/2017, s. 15). Om det vore så, skulle inte en remilitarisering av ett sedan långt tillbaka demilitariserat område skapa mer stabilitet. Dessutom är ålänningarna själva starkt för demilitariseringen, vilket säkert kan kopplas till rädslan för förfinskningen och synen på identitetsfrågor. Demilitariseringen kan även jämföras med Finlands självständighet; ju äldre den blir, desto starkare blir den.

SAILA HEINIKOSKI

är forskare inom projektet "Demilitarisering i en allt mer militariserad värld" vid Ålands fredsinstitut

Militarisering av rymden allt större problem

Militariseringen av rymden är inte något nytt problem, men det håller på att bli allt större. Två representanter för det globala nätverket mot vapen och kärnkraft i rymden briefade ett antal fredsaktivister på Fredsstationen i början av februari.

Månfördraget som förbjuder all militär användning av himlakroppar, bl.a. placering av vapensystem och byggande av militärbaser, negligeras helt av ett antal länder däribland USA, England och Ryssland. I praktiken kontrolleras all krigföring på jorden av rymdteknologi. Det finns en misstanke om att USA planerar att slå till mot Nordkorea.

Global Network Against Weapons and Nuclear Power in Space grundades 1992 av Florida Coalition for Peace and Justice (FCPJ), Citizens for Peace in Space i Colorado Springs och professorn i journalistik Karl Grossman i New York. Organisationen ger ut en nyhetsbulletin som heter Space Alert. Organisationen har också en hemsida: www.space4peace.org. (1W)